

Píše Marie Bláhová

(E*forum, 25. 08. 2021)

Od sedmdesátých let minulého století se mezi tématy, k nimž se obrací zájem historiků, objevuje problematika „cizinců“ a „cizosti“. V posledních dvou desetiletích tato témata prožívají přímo konjunkturu. Zatímco v první fázi studia věnovali historikové pozornost kontaktům a zkušenostem především s mimoevropskými cizinci, objevným cestám, kulturnímu setkávání se vzdálenými národy či popisům exotických zemí, v posledních letech se zájem stále více soustřeďuje na studium nikoli vzdálených cizinců, ale cizinců v blízkém okolí. V této souvislosti dochází ke změně badatelské perspektivy, badatelé se obracejí k dosud nevyužívaným pramenům, které se na první pohled zdají být méně vhodné ke zkoumání této problematiky, jako jsou historiografická díla, hagiografické spisy, normativní prameny, především kapitulária, rovněž knížecí zrcadla, itinerární texty a další typy pramenů. Současně se mění i přístup k pramenům. Autoři věnují pozornost nejen popisovanému, ale i píšícímu, tedy původci pramene, jeho mentální dispozici a kulturním vazbám.

V tomto duchu pojala téma „cizinci“ a „cizost“ **Anna Aurast** v díle zpracovaném v Historickém semináři Univerzity Hamburk a nazvaném **Fremde, Freunde, Feinde**. Zaměřila se na vymezení cizinců a cizosti u středověkých autorů, které se vztahuje na blízké, ba přímo sousední skupiny. Téma pojednala na základě dvou vrcholně středověkých historiografických pramenů pocházejících z východních oblastí Evropy latinského kulturního okruhu („evropské periferie“), z Polska a Čech, a sepsaných přibližně ve stejné době, tedy v první čtvrtině 12. století. Předmětem její analýzy jsou státně-národní kroniky obou zemí, *Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum* („Kronika a činy polských vévodů či knížat“) neznámého autora a *Chronica Boemorum* („Kronika Čechů“ či „Česká kronika“) děkana pražské kapituly Kosmy. Základní informace o nejstarší polské kronice a jejím autorovi čerpala autorka z „klasického“ díla předního polského historika Mariana Plezii, nejnovější hypotézy o původu autora neřešila. Pokud jde o osobnost pražského děkana Kosmy a o jeho kroniku, řídila se poněkud kontroverzní prací Lisy Wolverton. Autorka přitom hledala odpověď především na otázky, jak se představy o cizincích odrážejí v obou dílech, nakolik jsou názory obou autorů obdobné či odlišné, do jaké míry lze na jejich základě postihnout hlubší struktury mentality elit ve středovýchodní Evropě na počátku 12. století, či jaké interpretace a hodnocení oba prameny nabízejí.

Dříve než přistoupila k analýze pramenů, charakterizovala svá metodická východiska, především pak vymezila hlediska definice „cizinců“, jak je chápe ve své knize. Vyšla přitom ze starší literatury, zvláště z děl historiků Jerzyho Strzelczyka, Christiana Lübkeho, Hanse -Wernera Goetze, sociologa Zygmunta Baumana, a především filozofa

Bernda Waldenfelse, jejichž kritéria ještě rozšířila, takže ve své práci rozlišuje cizince z místně/časového hlediska, z hlediska etnicko-politického, náboženského, kulturního, jazykového a sociálního.

Z těchto aspektů pojednala také oba prameny představující první zpracování polských a českých dějin vůbec, přičemž nejprve analyzovala každý text samostatně, v závěru pak porovnávala a shrnula zjištěné výsledky. Nutně přitom brala v úvahu také povahu obou spisů, a hlavně postavení a sebereprezentaci jejich autorů a jejich představy, což pochopitelně výrazně ovlivnilo jejich chápání „cizinců“ a „cizoty“. V následující přehledné a systematické analýze obou děl sledovala nejprve výskyt termínů označujících cizince (*alienus, advenus, extraneus, exul*), zkoumala kategorie „my“ a „oni“, a dále pojednala cizince podle jednotlivých výše definovaných hledisek.

Nutně konstatovala, že vymezení cizinců a vztah obou autorů jako představitelů soudobých elit je výrazně ovlivněno nejen jejich osobnostmi, ale hlavně jejich postavením v místě působení. Zatímco autor nejstarší polské kroniky označovaný moderní historiografií jako Gallus Anonymus zamlčel svou identitu a pouze z jeho textu lze vyvodit, že byl cizinec – sám se považoval za „vyhnance a poutníka“ (*exul et peregrinus*) –, nejspíše benediktinský mnich šlechtického původu, s nejistým postavením v zemi, kde působil a kde chtěl získat podporu a nechtěl si vytvářet nepřátele, autor nejstarší české kroniky Kosmas, mimořádně vzdělaný děkan prominentní církevní instituce, pražské dómské kapituly, identifikující se s pražskou kapitulou a s pražským kostelem, i s českou zemí, patřil k domácím elitám, vnímal postavení domácích intelektuálů ve srovnání s cizinci, kteří zastávali vysoké úřady, na něž si dělali nárok domácí. Adekvátně svému postavení formuloval tedy Gallus pojem „my“ či „náš“ – „nos“, „nobis“, „noster“ formou *pluralis modestiae*, tedy skromně, jako by prosil o pochopení, že ač cizinec, převzal na sebe úkol napsat polskou kroniku. Svou „cizost“ v Polsku sice nepopíral, ale snažil se ji nezdůrazňovat. Nejspíše proto také věnoval ve svém díle menší pozornost cizincům v „prostorovém“ či geografickém smyslu nežli Kosmas. Snad rovněž z tohoto důvodu projevoval menší zájem o národní jazyk Poláků nežli Kosmas, pro něhož byl jazyk zřetelným vymežujícím indikátorem mezi příslušníky jednotlivých skupin, o domácí jazyk Čechů. Gallus také na rozdíl od Kosmy nesměšlel nepřátelsky o cizincích a již ve vlastním zájmu se nepřimlouval za to, aby opustili důležité úřady v zemi. Ze stejných důvodů se Gallus snaží stavět do popředí společné zájmy se svými čtenáři. Kládl proto větší důraz na kulturní vymezení vůči cizincům, protože ve vzdělání a kultuře shledával společné zájmy mezi sebou a svými čtenáři, polskou duchovní a světskou elitou. Oba autoři se naopak shodně vymezovali vůči nižším společenským vrstvám, včetně jejich negativního hodnocení.

Diferencovaný postoj zaujímal oba autoři jako křesťané píšící pro křesťany vůči náboženským cizincům, ať již jde o Židy nebo o „pohany“. Gallus představuje Židy jen krátce a šablonovitě, jen aby mohl pozitivně hodnotit rodinu svého zadavatele, Piastovce Boleslava III., pokud jde o její zacházení s Židy. Pohané jsou pro něho především vnější nepřátelé, proti nimž jsou vedena válečná tažení, v nichž se vyznamenali členové Piastovské dynastie. Kosmův postoj k Židům odpovídá typickým

postojům středověkých autorů, výrazněji se vůči nim nábožensky vymezuje a hodnotí je negativně. Současné pohany představuje jako hloupé a pošetilé, zatímco pohany mýtických dob považuje za pozitivní srovnávací objekty třeba k napomínání současných panovníků.

Rovněž zaměření obou spisů se liší podle postavení jejich autorů. Zatímco Gallus vědom si svého nejistého postavení zastával zájmy zadavatelů svého díla a snažil se jim neškodit, Kosmas naopak psal své dílo z vlastní iniciativy a, ačkoli některé okolnosti musel zamlčet, vyjadřoval volně své názory na podstatu státu a vlády a na úlohu církve. Tyto skutečnosti se odrážejí v odlišném způsobu podání, ale i ve společných zájmech obou kronikářů. Gallus koncipoval kroniku jako dynastickou kroniku s pozitivním vrcholem v aktuálním panovníkovi, svému zadavateli. Kosmas hlásící se hrdě ke své příslušnosti k Čechům naopak psal národní kroniku, v ohnisku jeho zájmu stál národ.

Analýzou dvou devět století starých kronik ukázala Anna Aurast, že problémy vztahu lidí a společenství k „cizincům“ a „cizosti“ dlouhodobě provázejí lidskou společnost. Výsledky její práce jsou tak aktuální i v dnešním světě.

Anna Aurast: *Fremde, Freunde, Feinde. Wahrnehmung und Bewertung von Fremden in den Chroniken des Gallus Anonymus und des Cosmas von Prag*. Verlag Dr. Dieter Winkler, Bochum, 2019, 337 s.

www.ipsl.cz